

IRODALMI SZEMLE.

Gróf Andrassy Gyula: Magyarország ketté- szakadásáról.

(A magyar állam fönmaradásának és alkotmányos szabadságának okát. Irta gróf *Andrassy Gyula*. II. köt. Budapest 1905. Franklin-társulat. 210 l. Ara 6 korona.)

Hazánk történetében a mohácsi veszedelemre következő száz esztendő kétség nélkül a legérdekesebb. Mert hiszen az államok történetében épen nem közönséges jelenség, hogy egy országnak egy időben két törvényesen megválasztott feje legyen ellentétes elvekkel. Külön törvényeket hoznak, külön hatóságaik vannak. Belkormányzatban s a külpolitikában eltérő állásponton állnak. De az ország, mit mind a kettő egészen magáénak tart, a nép, melynek ügyeit kormányozzák, egy, ugyanaz.

De még érdekesebb ez a kor, ha azt a kérdést akarjuk megoldani: mi mentette és óvta meg a magyarságot a végpusztulástól? Mert a magyar bűn, a visszavonás százada volt e kor. Itthon az erők egysége teljesen felbomlott. Két országos párt keletkezik. S e kettő keretében is százféle érdek helyezkedik el. Az egyén gyakran változtatja a maga pártállását; nem az érvek hatalmára, de a hatalom szavára. Nagy férfiak, kik nagy elvek hangoztatásával az erőket a haszonlesés mohóságától megtisztítva össze nem törhető erőnyalábbá kössék össze, niúsenek. Megoszlik, pártokra bomlik maga az államhatalom, a nemesség, papság, a nép. Megoszlik nem csak politikailag, hanem vallásilag is: a belső szabadság szabadoossággá hajlott át. Külső szabadságunkat illetőleg a török és a német volt a mértékadó. Nem a saját sulyunk mérlegre vetésével folytak külügyeink, mert e tekintetben egy ideig inkább csak ezél, bírásvágnak vagy hódításnak a tárgya voltunk. Rólunk és nélkülünk folyt a nagy politika. E téren mi vágyainknak hangoztatásánál, európai helyzetünk fontosságának az ismétlésénél tovább el nem jutottunk. Legfőlebb ideig-óráig.

Annak a történeti folyamatnak a kezdőpontja, a mely ehhez a korhoz, ezekhez az áldatlan állapotokhoz vezetett, egész pontosan

és határozottan megállapítható. Az igazságos Mátyás sirbatételével kezdődött előbb belső szabadságunknak, a kormányzó hatalomnak, a vezető rendeknek az aláhanyatlása. S a kettő nyomány a törvény ereje is ellankad. Az országban elhatalmasodott széthúzó érdekek külső szabadságunkat is esőkentették. Egyezség jöhet létre a magyar királyság jövődő birtoklásáról a korona egyik alkotó részének megkérdezése nélkül, sőt tiltakozása mellett! A felbomlásnak ezt a folyamatát, a külső és belső szabadság megbénulását világosan elemezte maga Andrássy is alkotmányos szabadságunkról írott műve I. kötetében. (Lásd Erd. Muz. XIX. k. 97—100 l.).

Most a mohácsi vereség után a magyar állam ereje végképen megbénult. A kik a villongások közt önzetlen lélekkel szolgáltak valamely eszmét, elborult elmével hunyták le szemüket. Oh az én életem, az én elhibázott életem! — sóhajt Werbőczy.

Micsoda erő volt tehát, a mely e hinárból a magyarság hajóját kiemelte mégis? Mert ez a kornak retentő hibái mellett örök érdeme. S erre nem felelhet a biografus, a ki Martinuzzi vagy Gritti életét írja meg. Az sem, ki a kor történetét elbeszéli. Annak kell felmutatnia a magyar szellem államalkotó erejének dicsőségét, ki az egyesek és az egész nemzet magatartásának ismeretére, mint valami magaslatra állva nézi a történelem folyamát; a ki a magyar állam fenmaradásának s külső és belső szabadságának *eddig* okait is megvizsgálta.

A feladat erre a korra nézve nagyon nehéz problema. A század eleje az ú. n. újkor kezdete. A magyar állam élete a XVI. század kezdetével az eddigőtől merőben eltérő jelenségeket mutat. Salamon Ferencz történeti munkásságának derekas része a XVI. századdal kezdődik. Kemény Zsigmond, kinél — meggyőződésem szerint — a kor eseményeinek kohójában működő emberek lelkét senki jobban nem ismerte, Buda sorsától kezdve veszi regényeit. A márról holnapra való eljutás nehéz rajza Andrássyt is leszorította arról az állásponttól, a melyen első kötetét megírta. Az első kötetben fenmaradásunk s alkotmányos szabadságunk okairól írni bevallott szándéka. Kutatja a belső és külső tényezőket, melyek államhárom törődésünket s birodalomhárom fejlődésünket biztosították.

A természetes folytatás az volna, hogy ugyanez a cél marad meg eme második kötet megírásánál is. Tán a problema nehézsége okozta, hogy eme természetes folytatás helyett arra a kérdésre válaszol: *megszilárdul-e a Habsburgok magyar királysága?* (21. l.). Száz esztendei uralkodás után az eredmény az, hogy a király nem bírja a rendeket elnémitani, jóllehet az állam maga teljesen megbénult (259 l.). A valóságban tartománynyá sülyedtünk s megkérdezésünk nélkül intézték az állam nagy ügyeit. Az alkotmány megmarad ugyan, de végrehajtása csonka. A nemzet sem tud akarata-

nak érvényt szerezni, a mint ezt a Boesikai-féle törvények sorsa a legszembetűnőbben bizonyítja. A törvényes magyar kormányzat az udvari hatóságok alá van rendelve. De tekintélye nagyobb, politikája önállóbb mégis, mint az udvari intézményeké. Az udvar terveit meghiúsítja. A királyi hatalom idegen, népszerűtlen (260 l.), tehát a *Habsburgok uralma erkölcsi értelemben száz esztendő alatt sem szilárdult meg.*

Sem a felvetett kérdés, sem a rá adott felelet nem új. Egyetlen írónk sem tárgyalta a kort a nélkül, hogy ez a kérdés figyelmét elkerülte volna s hogy arra más feleletet adott volna. Az Andrássy felfogását sem ezért foglalám össze, hanem azért, hogy jobban kitűnjék a két kötet alapozásának a különbsége.

E második kötet alapozása nem olyan széles, mint az első. Szűkebb körű és szerényebb. Gerinceze a Habsburgok magyar királyságának a sorsa. Hova jut ez a királyság száz év után, az iméntiekben láttuk. Mégis van egy külön fejezet Andrássy könyvében (A királyi hatalom növekedése 87—102 l.), a melyikben a királyi hatalom fejlődését külön vizsgálja s arra az eredményre jut, hogy a királyságot a neki kedvező közállapotok az egész vonalon megerősítik. A központi kormányzatra nagyobb a befolyása, mint előbb volt. S megára a törvényhozásra a szentesítésnél és a vétónál is messzebb menő ingerentiát gyakorol (102 l.)

Ha Andrássy törvényszerű, intézményes növekedést ért, akkor nemcsak végső következtetésével, hanem az igazsággal is ellenkezésbe jön.

Hogy ez így van, fölemlítem a következőket:

Az 1531. XXXI. t.-cz. a nem fetsző királyi rendelet ellen felterjesztést tesz.

Az 1542—3-diki szerencsétlen hadi vállalatok után kelt felirat többek között azt mondja, hogy ha a király egyéb népei csak a maguk határainak védelmére szorítkoznak, a magyarok is kénytelenek lesznek fenmaradásukról másképp gondolkozni. Ez más szókkal azt jelenti, hogy olyan államfőhöz fordulnak, ki nemcsak az ígéretig, hanem a beváltásig is eljut a török kiűzésében.

Maga Andrássy is felemlíti a tényt, hogy a deczentrálizáció s a rendiség győzelmével végződik a korszak (252 l.).

A Corpus Juris tele van panaszokkal. Ekkor kezdődik a graminalis politika. Habsburg specialitás, mint Beöthy Ákos megjegyzi.

Mindez esattanós bizonyítéka annak, hogy a király alkotmányos ereje épen nem nőtt. A királyi hatalom a magyar állam önállóságát nem tartotta kellő tiszteletben. Arra törekedtek, hogy alkotmányunkból kivessék a reájuk nézve kényelmetlen pontokat. Nyíltan vagy kerülő úton haladnak. És ebben a törekvésben számta-

lanszor érvényesül a királyi hatalom egyes jelenségekben a nemzet akarata ellen is. Pl. Miksa királylyá *neveztetik* és *elismertetik*. De ez a török szakad érvényesülés sohasem tetszik a nemzetnek. Tiltakozik ellene, vagy legalább is búsong felette az országgyűlés.

Nem a királyi hatalom nőtt meg, hanem a királyok hatalmaskodása. A királyi hatalomnak intézményes növekedése 1687-ben kezdődik. Addig a hatalomnak súlyt az egyének adtak. Hatalmuk érvényesülését a törvény nem fedezte; inkább panaszkodott ellene. Ha erősebb is volt a királyi hatalom kezükben, az nem alkotmányos, hanem abszolút hatalom volt. Ez utóbbi értelemben a királyi hatalom mértéke a királyok s hatóságok egyéniségétől függött.

Az alapozás köre szerényebb ugyan, mint az első kötetben, de tartalmasságban nem marad mögötte.

Világosan elemzi az ország megosztását, a nyugati (Habsburg) és a keleti (török) szövetség előnyeit és hátrányait. De téved abban, hogy János királyban incarnatus török-pártit lát s hogy Ferdinándról ezt még fel sem tételezi. Hiszen kezdetben maga János irított leginkább a török szövetségtől. Laski tanácsára s Gritti közbenjárásával is fordult a törökhöz, de ideiglenes czélzattal akkor, a mikor veresége miatt az országból kimenekült s Tarnowban ütötte fel székhelyét. Viszont az is ismeretes, hogy ugyanebben az időben Ferdinánd követei is, Hoberdancz János és Weichselberger Zsigmond szövetség keresés czéljából a portánál időztek. De egyezség létre nem jött. János csakugyan a török szövetség képviselője, Ferdinánd pedig a keresztényé, de csak 1528-tól kezdve. Az ország megosztásával egyidőben született meg az egyesülésre való törekvés. Ennek Martinuzzi a hőse. Martinuzzi pályájával, politikai czéljával későre ugyan, de mégis tisztában van a történettudomány. Andrassy, úgy látszik, a régibb felfogásnak ad igazat Martinuzit illetőleg. Egyéni és partikularis érdekek őt is befolyásolták — mondja Andrassy. Nyilván igaz s rá épen talál az olasz közmondás amaz elve, hogy a ki nem hajt hasznót önmagának, hasznót attól mások se várjanak. De hogy partikularis érdekek nem vezették, bizonyítja az a tény, hogy az egyesítés volt végezelja és pedig azon államfő alatt, a melyik a területi egységet leginkább ki tudta volna vívni. Egyéni érdekeit illetőleg tudjuk, hogy a mivel leginkább vádolták, kapzsísága és kincsvágya mese. Az a vagyon, mit Ferdinánd emberei találtak, épen nem volt rendkívüli, sőt tekintélyes sem. De mikor azt mondja Andrassy, hogy eljárásának rugója nem az egész nemzetet átölelő hazafiság volt (59 l.) s hogy elvei nem váltak határozott irányú nemzeti politika jelszavává, hát akkor elfeledi — pedig felemlíti — a végső következtetésben azt, hogy ő rakja le az alapokat, a melyekre a Boeckaiak és Bethlenek támaszkodnak. Az ország halála után egygyé olvadt össze. Hogy nem maradt egység-

gesnek, ez nem az ő hibája. De igen is az ő erénye folytatódik a nemzeti küzdelmekben.

Az alapozás szerényebb volta mellett is figyelme nem kerüli el fenmaradásunk okait. S ezek: a világhelyzet, mely a dinasztiát sok hatalmi célzatról lemondani kényszerít s a nemzet ragaszkodása törvényes jogaihoz és alkotmányához, a mely törekvés a Boeckai működésében éri el tetőpontját. A Boeckai savoir faireje, elért sikerei mellett is eszes magamérséklése válik belső szabadságunknak anyaforrásává. Közben legyen mondva, Boeckainak szebb, igazabb jellemzését sehol sem olvastam, mint Andrássynál. Úgy hiszem, az ő eszményképe Boeckai a magyar államférfiak között. Olyan melegen, annyi szeretettel vázolja működésének eredményeit s egyéniségének nagyszerű alkotó elemeit.

Andrássy nagy hasonlóságot lát a bécsi béke s a 67-iki kiegyezés között. Való, hogy a külső körülmények hasonlítanak is. Expediens volt mindkettő olyan helyzetből, a mely sem az uralkodónak, sem a nemzetnek érdekeit ki nem elégítette. Ámde a bécsi béke teljes restitutio in integrum, az ország függetlenségének legszabatosabb körülírása. 67-ről ezt senki sem állítja. Maga Deák sem mondta. A bécsi béke a nemzet kívánságát teljesen kielégítette. Csak végre nem volt hajtva. A 67-iki kiegyezésről pedig ezt nem lehet mondani. Előnye az, hogy végrehajtása becsületes és őszinte.

Mikor a török meg a német szövetség előnyeiről beszél, azt mondja, hogy a német-magyar barátság védte meg Erdély önállóságát is (79. l.). Bármennyire üdvösebbé is vált a német szövetség később az állami integritás helyreállításában, az még sem mondható el. A német-magyar szövetségnek, más szóval a Habsburgok magyar királyságának a XVI. sz. első felében állandó célja Erdélynek Magyarországhoz való csatolása. Később is nagyon fontos cél maradt s őszintén és hátsó gondolat nélkül egyik magyar király sem nyugszik bele Erdély külön álló függetlenségébe. Céljukat Leopold éri el. De a vágy mindenikben élt megszerezni Erdélyt is. A német-magyar szövetség és Erdély külön állása egymást kizáró két politikai elv.

Alkotmányos szabadságunk s fenmaradásunk okairól tehát Andrásy sem mond többet, mint a mit eddig tanított a historia. Külsőleg biztosított a világhelyzet, belsőleg az alkotmány-szeretet s a faji hagyományokhoz való csodás ragaszkodás. Tévedései mellett is eleven és tanulságos, tartalmas olvasmány. Bár többször jut e kötetben is, mint az elsöben, önmagával, saját okoskodásával ellentétbe, mégis anyagával általában biztosan rendelkezik. Nyeresége történetirodalmunknak e könyv.

De azt az erőt, mely a magyar állam hajóját a hinárból

kiemelte, a mi bennünket ebben az áldatlan korszakban is megvédett, jobban meg nem világítja, mint a hogy eddig láttuk.

Pedig én úgy érzem, hogy ez a csodálatos erő még mindig nincs eléggé ad oculos demonstratum.

Dr. Kristóf György.

Szent-István király élete.

A Szent-István-társulat választmányának megbízásából írta Dr. Karácsonyi János etc. Huszonhat képpel. Budapest. Szent-István-társ. 1904. 8° 125 l.

Karácsonyi munkáját, vagy inkább szerzőnek a mű megírásában követett eljárás módját, az Előszó jellemzi leginkább. Az igazságot keresi, úgy mond, s azért mindazt, a mi „a kései íróktól Szent-István életéhez hozzáragasztott sallang“ volt, mellőzi; megtisztítva s lehetőleg eredeti vonásaiba visszaállítva adja a legelső magyar király életrajzát, mert az a hite, de a mi hitünk is, hogy „épen a bírálatilag megállapított történeti igazságokból tűnik ki Szent-Istvánnak valódi nagysága, sokféle és mégis egységes tevékenysége, lelkének nemessége.“

A mű Szent-István gyermekkorával kezdődik; 975-ben született, anyja I. Miesko lengyel fejedelem Beleknegina (Adelheid) nevű nőtestvére; valószínűleg anyja családja részéről nyert buzdítást Adalbert a magyar fejedelmi család megtérítésére, s a keresztényen hitre való áttérés biztosan a 985—989. évek valamelyikében karácsonykor történt; *Vajk keresztapja és keresztelője Adalbert volt*, — a mi könyvében új eredmény. Érdekes még e részben hazánk akkori határainak leírása, valamint állásfoglalása az első hírhírdetők nemzetiségére vonatkozólag. Karácsonyi a honfoglaláskor már itt talált keresztényen szlovéneknek tulajdonítja e vallás első terjesztését, úgy, hogy midőn a fejedelmi család s Gyécsének a tiszántúli részeket bíró s hívatáról Gyulának nevezett fitestvére, Mihály is, felvették a keresztiséget, a magyar nép javarésze szintén keresztényen lett, — tehát csalódnak, a kik Szent-Istvánt oly értelemben tartják a magyarok megtérítőjének, mintha ő kereszteltette volna meg a magyarokat“. A koronázásról, mert István és II. Sylvester viszonyára nézve már ismerjük Karácsonyi nézeteit, (V. ö. Szent-István király oklevelei és a Sylvester bulla. Budapest, stb.) e helyt nem szólunk.

Az egyházi intézkedések között sajtáságos alkotás az erdélyi püspökség; ennek magva a mai Szilágy és Szatmár megyék voltak, Tasnád székhellyel, melynek temploma Szent-Mihály tiszteletére volt avatva, s az erdélyi püspökségnek is ez volt a védőszentje. Erdély északnyugati részének elfoglalása után, a püspökség székhelye Kolozsvár lett, egyháza szintén Szent-Mihály tiszteletére volt avatva; a püspökség a kalocsai érsek hatósága alá tartozott. Figye-